

Aktuell arkeologi:

Silverskatten från Viggbyholm funnen sommaren 2020

I samarbete med Arkeologerna

0 5 cm

Järnålderns Viggbyholm

Namnet Viggbyholm kommer förmodligen av Vikby – byn vid viken. När arkeologerna började gräva sommaren 2020 framstod platsen som en gård med tillhörande gravfält från yngre järnåldern. Där fanns spår av bostadshus, grophus för matlagning och hantverk, ett sädesmagasin samt sophantering.

Gården hade använts under flera århundraden. Ett trettiotal huslämningar tittade fram strax under markytan. Under vikingatiden blev gården större och en ny typ av hus byggdes – grophus med nedsänkta golv och en ugn i ena hörnet. Det fanns fyra grophus och ugnarna hade väggar av kantställda stenhällar. Utanför den bäst bevarade ugnen påträffades förbrända sädeskorn och bitar av bröd, vilket visar att huset fungerat som en bagarstuga.

Nya byggnader anlades senare ovanpå de vikingatida husgrunderna. Det var dock ett glapp mellan den vikingatida gården och den senare byggfasen. Från denna tid hittade arkeologerna amuletringar av järn, pilspetsar samt den nedlagda silverskatten. Enligt arkeolog John Hamilton kan detta ha varit en tid av rituella deponeringar. Gåvor offrades till högre makter eller grävdes ned som ett sätt att kommunicera med de döda.

Bild: Utgrävning av ett grophus i Viggbyholm.

Föremål 1. Vridkvarnar och brödbak

Centralt på gårdstomten hittades en stor mängd förbrända sädeskorn. Här stod antagligen ett sädesmagasin, en av gårdens mest betydelsefulla byggnader. Arkeologerna hittade även vridkvarnar (1) nära grophusen som vittnar om matlagning.

Inom gårdsområdet påträffades ett flertal nötta och trasiga delar till kvarnstenar av vridkvarnstyp. Malning av säd till mjöl i en handkvarn var ett tungt och enahanda arbete, men en förutsättning för att brödet kunde bakas. Arkeologerna hittade också spår av mältning, då sädeskorn blötläggs och förvandlas till malt, vilket tyder på att även öl tillverkades på gården.

De många byggnaderna och hanteringen av mat och dryck tyder på att gården med tiden blev en samlingsplats. Där arrangerades festmåltider för bygdens välbeställda.

Bilder 1–2: Vridkvarn (1), ovansida, samt en rekonstruerad vridkvarn.

Föremål 2. Kruka med stenlock

I ett område med flera grå stenar syntes en sten i rödaktig granit. Stenen såg ut att vara skörbränd, som om att det eldats mycket på den. Marken hade undersökts med metalldetektor som visat att något spännande låg under stenen. Trots det blev det en överraskning när arkeologerna lyfte på stenen. Där syntes en lerkruka (2) och i den stack det fram föremål av silver.

Krukan var fylld med silverföremål varav ett är helt unikt! Vid skattfynd är det ovanligt med bevarade behållare, särskilt av keramik. En kruka med en sten som lock ger associationer till en gravurna med en så kallad locksten.

Krukan var ett begagnat kökskärl och sotigt efter användning vid matlagning. På insidan av krukans fanns bevarade matrester.

Bild 1. Den röda lockstenen syns i markytan inom cirkeln.

Bild 2. Förslag på krukans form.

Bild 3. Silverskatten hittades när lockstenen lyfts bort.

Föremål 3. Tygpåse med silver

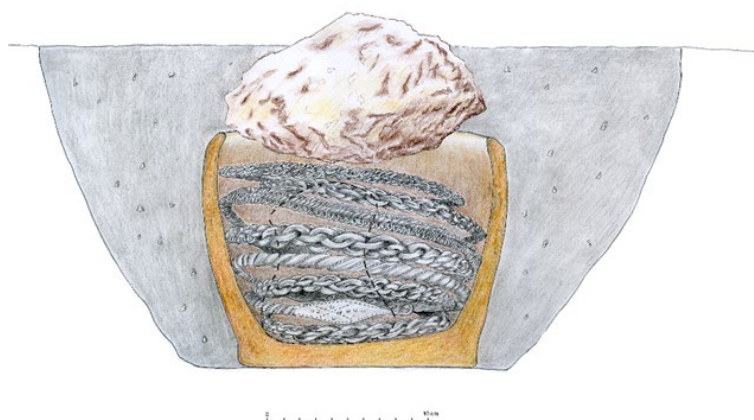
I krukans låg åtta halsringar placerade ovanpå varandra. Innanför halsringarna låg två armringar av tvinnat och flätat silver, innanför dem fanns en tygpåse med tolv mynthängen staplade på hög. Överst i påsen låg en liten amuletring och två silverpärlor.

Att delar av en tygpåse hittas bevarad i samband med en silverskatt är helt unikt. När silver börjar brytas ned faller det ut silverjoner. Tack vare tygets kontakt med silvret i påsen har textilierna konserverats.

Påsen var gjord i flera sorters tyg som linne och siden, vilket visar att det var en välgjord påse! Sidentyget, som nu är brunt, är av en vävtyp som kallas samitum som kunde vara vackert färgad med olika mönster.

Bild 1–2. Textil som bevarats på mynten visade sig vara siden.

Illustrationer 1–2. Den rekonstruerade påsen med innehåll. Halsringarna låg mot insidan av krukans. Den svarta streckade linjen visar var påsen låg. Av Franciska Sieurin-Lönnqvist, Arkeobild.

Föremål 4–7. Smycken, pärlor och en amuletring

Silverföremålen i skatten har tillverkats av skickliga hantverkare och varit värdefulla. Vem som en gång ägt smyckena, och hur de användes innan de lades i marken, kan vi inte veta.

Halsringar (4) och armringar (5) av den här typen har hittats i många silverskatter men aldrig i gravar. Halsringarna är gjorda i samma stil men vissa är flätade, andra tvinnade. Några har mönster av linjer och punktcirklar på ändplattorna.

Amuletringen (6) är ett ovanligt skattfynd och liknande ringar hittas ibland i gravar. De är ett slags magiska skyddsföremål som var vanliga under yngre järnåldern. Amuletringar finns i olika utföranden och storlekar och är oftast tillverkade av järn. Den här lilla amuletringen låg överst i påsen.

Silverpärlorna (7) har pålagda silvertrådar av olika slag. Den ena pärlan har varit förgylld och har en tvinnad silvertråd knuten genom hålet. I den fanns en textilsnodd bevarad.

Bilder: Silversmycken i skattfyndet.

Föremål 8–19. Mynt från avlägsna platser

I tygpåsen låg 12 mynthängen. De är gjorda av europeiska och islamiska mynt. Det äldsta myntet är från 904 e.Kr. och det yngsta från 997 e.Kr. Mynten i skatten kommer från olika delar av den då kända världen; Persien, Bayern, Böhmen, Normandie och England. Myntet från Normandie är helt unikt i sitt slag.

De största mynten låg längst ned i traven i påsen och på tre av dem har bitar av tygpåsen bevarats. Mynten är samlade över tid och har olika ursprung och upphängningar. Det var vanligt att välja exotiska, tydliga och fina mynt för att göra om till hängen. Mynthängen har ofta ingått i halssmycken och då troligen fungerat som amulethängen.

Framsida

Baksida

Om myntet (8):

Dirhem
Isma'il ibn Ahmad, al-Shash
Samanidiskt mynt
År 292 AH (904/5)

Öglan med ränder är i silver men niten är kopparhaltig.
På ena sidan står texten rätt i förhållande till öglan.

Om myntherren:

Isamail ibn Ahmad härskare och persisk emir av det samanidiska riket mellan 892–907 med huvudstad i Bukhara. Han omtalas som generös, modig, rättvis och kultiverad. Isamail ibn Ahmad föddes i Fergana Valley 849 och dog i Bukhara 907 och begravdes i det samanidiska mausoleet.

I dag finns han avbildad på moderna sedlar.

Framsida

Baksida

Om myntet (9):

Dirhem
Manisur ibn Nuh
Samanidiskt mynt, Samarkand
År 358 AH (968/9)

Hänget är pånitat oberoende av motivet. Den pånitade öglan är tillverkad av ett västeuropeiskt mynt. Ett streck på myntet visar att öglan skurits av när det satt fast på myntet. Det finns även ett extra hål i kanten.

Om myntherren:

Manisur ibn Nuh var persisk emir för det samanidiska riket 961–976 och dog 976.

Framsida

Baksida

Om myntet (10):

Dirhem
Okänd myntherre
Östeuropa, Rus
Typ Rispling S249.
Datering ca 950

Både niten och öglan med ränder är av silver. Motivets är upp och ned.

Framsida

Baksida

Om myntet (11):

Dirhem
Okänd myntherre

Både niten och öglan med ränder är av silver. Öglan är fastnitad oberoende av motivet.

Myntet låg nederst i högen och på myntet satt en bit tyg, samitum, som bevarats från tygpåsen.

Framsida

Baksida

Om myntet (12):

Dirhem
Mu' min ibn al-Hasan
Östra Europa, Volgabulgarerna
År anges inte, ca 975

Både nit och ögla med ränder är i silver. En ögla vänder nedåt. Det finns även ytterligare ett hål i myntet.

Om myntherren:

Mumin ibn al-Hasan var Bulgar.
Han var emir ca 970–987.

Framsida:
.HEINRICV (liggande S)
[D]VX och i mitten ett kors med prickar, en cirkel och en vinkel i vinklarna.

Baksida:
REGINA CIVITA (liggande S) och i mitten ett tempel med ELLN.

Om myntet (13):

Penning
Henrik II av Bayern
Bayern, Regensburg
År 985–995

Ögla är tillverkad av ett klippt silvermynt möjligen av en Otto-Adelheid typ, Hatz III-IV, präglat från 983. Ögla är pånitad oberoende av motivet.

Om myntherren:

Henrik var hertig av Bayern. Han föddes ca 951 och dog i Bad Gandersheim 28 augusti 995.

Henrik tillhörde den Ottonska dynastin och var gift med Gisela av Burgundy. De hade fem barn, bland annat sonen Henrik II som blev Helig romersk kejsare.

Framsida:
 .HEINRIC[V] (liggande spegelvänt S) DVX – i mitten ett kors med prickar, en cirkel och ett tomt fält.

Baksida:
 R./N[A] CIVITA (liggande S) och i mitten ett tempel med ECCO.

Om myntet (14):

Penning
 Henrik II av Bayern
 Bayern, Regensburg
 År 985–995

Nit och ögla av silver. Ögla är inte av ett mynt och pånitat oberoende av motivet.

Om myntherren:

Se mynt 13

Framsida:
 +RI(C eller H)ARDV(liggande S) och ett kors med halvmåne i mitten.

Baksida:
 +RDC(speglvänt C)MCORI. I mitten ett liggande S omgivet av tre trekantar och ett liggande E över.

Om myntet (15):

Penning
 Rikard I av Normandie
 Normandie, Rouen
 Sannolikt År 990

Niten i kopparlegering och ögla har försvunnit. Framsidans motiv hängde nästan rättvänt.

Om myntherren:

Rikard I av Normandie, även kallad Rikard den orädda, var greve och markgreve. Hans ämbetsår var 943–996.

Han föddes i Fécamp den 28 augusti 933 och dog 20 november 996.

Rikard hade ca 14 barn varav en dotter var Emma av Normandie som blev engelsk drottning tre gånger. Hon var först gift med Ethelred den villrådige och fick sonen Ethelred II och sedan gift med Knut den Store.

Rikard var alltså svärfar till kung Ethelred II – myntherre för två av de andra mynten i skatten.

OBS!

Myntet från Normandie är helt unikt. Bara ett liknande mynt har hittats, sedan länge försvunnet, men finns avbildat i en bok från 1700-talet.

Framsida:
+CIV(spegelvänt
D)[..]V[..](liggande H) och
ett kors med en cirkel
och tre prickar runt.

Baksida:
+(spegelvänt
D)O+V+[...]V[..] (liggande
H) och ett kors med två
cirkel, en prick och en böj
i vinklarna.

Om myntet (16):

Penning
Boleslav II av Böhmen
Böhmen
Efter år 985

Niten och öglan är i
kopparlegering och det är även
två extra hål i kanten på myntet.
På ena sidan är korset nästan
rättvänt.

Om myntherren:

Boleslav II var hertig och politiker
och tillhörde den Přemyslid
dynastin. Hans ämbetsår var
mellan 967–999.

Han föddes i Prag 927/28 och dog
den 7 februari 999.

Framsida:
+ÆÐ[EL(här sitter
öglan)]RED REX ANGLO,X
och en porträttbyst.

Baksida:
+[S](PE?)ARTINC M' O
NORÐPI och Guds hand
omgivet av alfa och
omega.

Om myntet (17):

Penning
Ethelred II
England, Norwich
Myntmästare Svertingr
Ca 979–985

Med kopparnit pånitad ögla
tillverkad av ett sönderklippt
mynt. Myntet låg överst i påsen
och hade sidentyg på ena sidan.

Om myntherren:

Ethelred II var kung av England två
gångar, mellan 978–1013 och
1014–1016. Han var svärson till
Rickard I av Normandie.

Han föddes i Wessex den 8 juni
968 och dog i London 23 april
1016. Han var först gift med
Ælfgifu av York och sedan med
Emma av Normandie, dotter till
Rikard I. Han fick 15 barn.

Framsida:
+ÆDELRAED [R]EX ANGLORX
och en porträttbyst som
håller i en spira.

Baksida:
+GOD M-O GIF[E]LCES
med ett dubbellinjerat
kors i mitten med CRVX i
vinklarna.

Om myntet (18):

Penning
Ethelred II
England, Ilchester
Myntmästare Goda
Ca 991–997

Den pånitade öglan är tillverkad av
ett sönderklippt mynt

Om myntherren:

Se mynt 17

Framsida:
+ÆDELRAED REX
ANGLORX och en
porträttbyst som håller
en spira.

Baksida:
+LEOFOLD [M-]O PINT
och ett dubbellinjerat kors
med CRVX i vinklarna.

Om myntet (19):

Penning
Ethelred II
England, Winchester
Myntmästare Leofweald
Ca 991–997

Den pånitade öglan är tillverkad
av ett sönderklippt mynt som
förmodligen är ett Ethelredmynt
med inskriften CRVX. Niten är i
silver. Öglan är pånitad utan
hänsyn till kungens porträtt.

På myntet hade en bit sidentyg
från påsen bevarats.

Om myntherren:

Se mynt 17

Föremål 20–21. Pollen och sädeskorn

Förutom silver innehöll tygpåsen även en annan sorts skatt – pollen från vikingatiden. Pollen har fastnat på tygets fibrer och på så vis bevarats till våra dagar. Analyser visar på mängder av växter från landskapet kring Viggbyholm som människor samlat in och använt sig av. Bruket av läkeväxter och hushållsväxter var viktigt under vikingatiden.

Paleoekologen Jonas Bergman testade förekomsten av pollen på påsen. Resultaten visade att det fanns spår av många växter från olika växtmiljöer. Det tyder på att flera av dem har samlats in. Bland annat hittades pollen från *groblad*, *slåttergubbe*, *brudbröd*, *ljung* och *älggräs*. Flera av växterna finns omnämnda som läkeörter i medeltida skriftliga källor. I krukans låg även rester efter matlagning, sädeskorn (skalkorn) och kol från en eldhärd.

Pollenanalys är en gammal analysmetod, men den har inte använts särskilt ofta i samband med arkeologiska fynd. Detta fall är troligen den första gången som metoden använts för att analysera pollenrester på tyg i en silverskatt.

Arkeobotanikern Jens Heimdahl har analyserat rester av skalkorn och matkorpor i krukans, samt små bitar av textil varav ett troligtvis är ylle. Även en bit brunmossa fanns bevarad. Möjligen har mossan ingått i arrangemanget av skatten, som en mossbädd för några av föremålen.

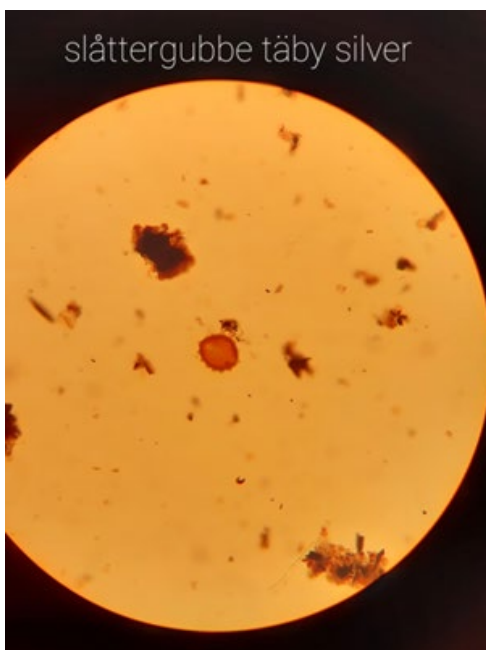

Bild 1. Pollen av slåttergubbe.

Bild 2. Pollen av brudbröd

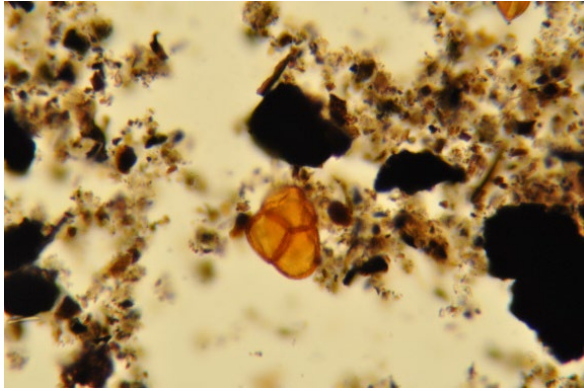

Bild 3. Pollen av ljung.

Bild 4. Bladmossa konserverad av silvret.

Bild 5. Skalkorn bevarade i krukan.

Bild 6. Förkolnad matskorpa från krukan.

Läkeväxter och hushållsväxter under vikingatid

Pollentabell

Växtgrupper	Pollentyper	F 843	Läkeväxt	Hushållsväxt
		Krukboten låg god (antal)		
	Björk	2		
	Gran	1		
	Tall	17		
Träd/buskar	Hassel	1		
	Rönn	1	•	•
	Fläder	2	•	•
	En	1	••	
	Ljung	6	•	
Odlade växter	Vete	4		
	Korn	4		
	Obestämd säd	8		
	Morot	1	•	•
Betesmark/Äng	Gräs	25		
	Syror	4	•	
	Slättergubbe	1	•	
	Svartkämpar	2	•	
	Brudbröd	6		•
Fuktäng	Äggräs, brudbröd	4	•	•
	Gullris, korsört mfl	3		
	Ranunklar mfl	1		
	Vitsippa mfl			
Ogräs/Ruderater	Gråbo, malört	4	•	
	Röllika, renfana mfl	1	•	
	Svinmålla mfl	3	•	•
	Groblad	7	••	
	Maskros, fibblor	2		
	Trampört mfl	1	•	
Allmänna kulturväxter	Åkerkulla mfl	1		
	Floc kblommiga	2		
	Nejlkväxter	1		
	Snärjmåra	3		
Övrigt	Ängskovall mfl	1		
	Nysört	2	•	
	Vitmossa	1		
Övrigt	Stensöta	3	•	
	Ormbunksväxter	3		
	Ephedra	1		
	Obestämda pollen	32		
	Pollensumma	154		

Bild: Morot. Dioscorides ur kodexen Juliana Anicia. Public domain, via Wikimedia Commons.

Morot (*Daucus carota*, vild; *Daucus carota sativus*, odlad). På fornsvenska *Mororot*

Moroten kan ha varit odlad eller insamlad vild morot. Morot är sedan åtminstone romersk järnålder en använd växt i Norden (100–400 e. Kr.)

Franz Eugen Köhler, Köhlers Medizinal-Pflanzen, Public domain, via Wikimedia Commons

Slättergubbe (*Arnica montana*)

Slättergubbe blommar vid slättern. Den kallas även *Hästfibbla* och är numera rödlistad i Sverige. Den är en viktig läkeväxt med sår-läkande, antiseptisk och antiinflammatorisk effekt. Användes förr vid kronisk katarr. Den hjälper vävnaden att nybildas och lämpar sig för behandling av slag-, fall-, stick-, och skärskador. Både den torkade blomman i dekokt eller te och roten kan användas.

Bild: Älggräsblomma. Ivar Leidus, CC BY-SA 3.0

Älggräs (*Filipendula ulmaria*)

Älggräs innehåller salisylysyra, vilket är bra mot huvudvärk och den är febernedsättande. Det går bra att använda hela växten och dricka som te. Älggräs är vanlig vid boplatser och var det även i Viggbyholm. Dess äldre namn är mjödört, ölgräs, och byttogräs. Den har insamlats och använts som ölkrydda, där särskilt blommorna har använts. Men den beskrivs även som medicinalväxt.

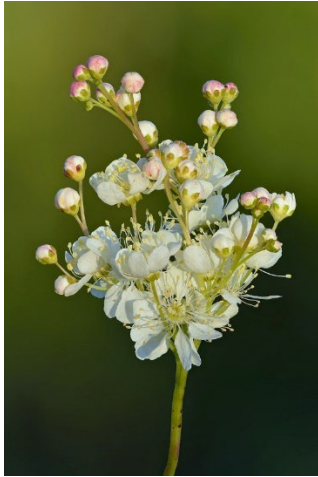

Bild: Brudbrödsblomma. Ivar Leidus, CC BY-SA 4.0

Brudbröd (*Filipendula vulgaris*)

Brända rotknölar av rosväxten brudbröd har följt med i många gravar under järnåldern men det är osäkert hur det användes. Roten är ätlig och god.

Bild: Röllika. Franz Eugen Köhler, Köhler's Medizinal-Pflanzen, Public domain, via Wikimedia Commons.

Röllika (*Achillea millefolium*)

Röllika är växter naturligt på norra halvklotet. Växten är bra att gnida in i huden för att inte få insektsbett och har en lång historia av medicinsk och kulinarisk användning. Dess hälsofördelar inkluderar användning som ett medel mot sår, feber, matsmältningsproblem och mer.

Bild: Groblad ur Koninklijke Bibliotheek, Public domain, via Wikimedia Commons.

Groblad (*Plantago major*)

Groblad med betydelsen "gro" betyder läka = läkeblad! Groblad är av de mest omskrivna läkeväxterna redan under tidig medeltid.

Den växte troligen kring gårdstunet som ogräs, men har med stor sannolikhet samlats in och använts vid sårbehandling. Ett av dess äldre namn är *läkisblad* som tydligt pekar på denna användning. Även roten kan användas som läkemedel.

Bild. Korn. CSvBibra, Public domain, via Wikimedia Commons.

Korn (cf *Hordeum*), på fornsvenska *Bjugg*

Förkolnade sädeskorn av typen skalkorn fanns i krukan och det var det vanligaste sädesslaget under järnåldern.

Bild. *Sphagnum flexuosum*. James Lindsey at Ecology of Commanster, CC BY-SA 2.5

Vitmossa (*Sphagnum*), på lulesamiska *Darffe*

Vitmossa växer på myrmark och är inte, vilket namnet föreslår, en vit växt. Den förekommer i grönt, gult, rosa, rött och brunt och blir vitaktig först när den torkar och det finns omkring 45 arter.

Vitmossa är en av Nordens viktigaste växter som använts i tusentals år. När den förmultnar och dör blir den till torv och även det har varit ett viktigt byggmaterial under forntiden.

Mossan har en väldigt bra uppsugningsförmåga när vattnet kramas ur och de har torkat. De är även antiseptiska. De har därför bland annat använts som förband, i blöjor, som bindor och som toapapper. Torv kan även användas som isolering i hus.

Föremål 22. Amuletringar av järn

Under slutet av vikingatiden bomrades gården igen. Från tiden efter syns i stället spåren efter olika kulthandlingar på området. Ett 30-tal amuletringar av järn med olika typer av hängen har varit en del av kulten. De låg utlagda och medvetet kvarlämnade vid vissa av den tidigare gårdens husgrunder.

Några av hängena liknar skäror som kan ha symboliserat en önskan om god skörd riktad till guden Frö. Amuletringar med uppträdda mindre ringar kan kopplas till gudarna Ull eller Oden.

De flesta amuletringarna hittades som separata föremål, men ett fynd gjordes där flera ringar låg samlade i en liten grop. Dessa amuletringar finns i montern. De har ovanligt stor variation av hängen, det vill säga amuletter. Där är skäror, torshammare, spjut och ringar.

Tolkningar av silverskatten

Skatten i Viggbyholm grävdes ned i en tid då gården övergavs och amuletringar av järn började läggas ut i området. Olika tolkningar till att skatten lades ned ger olika svar.

En vanlig teori är att skatter gömdes undan i oroliga tider. En annan möjlighet är att en del skatter var offergåvor till gudarna.

Ytterligare en tolkning är att någon grävt ned skatten för att få med den till nästa liv. I Snorres Sturlasons Heimskringla (Ynglingasagan, kapitel 8) berättas det om "Odens lag" som säger att allt det du får med dig i graven (på bålet), eller gräver ned i jorden medan du lever, får du med dig till dödsriket Valhall.

Silverskatten i Viggbyholm kan kopplas till matlagning och läkevaxter. Inom vikingatidens läkekonst ingick växter och magi. Smyckesuppsättningar med mynthängen och amuletter förekom ofta i kvinnogravar. Smyckena tolkas ibland som magiska föremål för inflytelserika kvinnor som ansågs ha övernaturliga förmågor. Kan nedläggandet av skatten med dess kruka och innehåll kopplas till en sådan inflytelserik kvinna med läkekunskaper?

